

Avtonomija učitelja in akademska svoboda

Dr. Zdenko Kodelja, znanstveni svetnik, je raziskovalec in vodja Centra za filozofijo vzgoje na Pedagoškem inštitutu v Ljubljani; predavatelj filozofije vzgoje na oddelku za filozofijo Fakultete za humanistične študije na Univerzi na Primorskem.

Predpogoj za vsako smiselno razpravo o avtonomiji učitelja je, da poznamo odgovora na naslednji vprašanji: Kaj je avtonomija? Kdo je učitelj, na katerega se avtonomija nanaša? Ker na nobeno od teh vprašanj ni zgolj enega samega odgovora, se namreč nespornostom glede tega, kako razumeti izraz »avtonomija učitelja«, lahko izognemo le tako, da dovolj natančno opredelimo pomen obeh izrazov. V tem izredno kratkem zapisu, ki ni nič drugega kot nekakšna opomba k dosedanemu razpravljanju o učiteljevi avtonomiji, se bom omejil zgolj na en – doslej spregledan – aspekt avtonomije učitelja, tj. na njeno razmerje z akademsko svobodo. Gre za razmerje, v katerem se avtonomija učitelja, kadar je učitelj univerzitetni učitelj, kaže kot njegova akademska svoboda. Akademska svoboda je namreč pogosto opredeljena ravno kot svoboda, ki jo ima univerzitetni učitelj pri svojem raziskovanju in poučevanju na univerzi ter pri objavljani svojih raziskovalnih izsledkov. Nekateri vidijo to svobodo tako tesno povezano s svobodo, ki jo ima univerza kot institucija, da obe omenjeni vrsti svobode obravnavajo kot podvrsti akademske svobode. Tako razlikujejo med osebno (individualno) akademsko svobodo in institucionalno (korporacijsko) akademsko svobodo.¹ Drugi pa, prav nasprotno, obe navedeni vrsti svobode pojmujejo kot avtonomijo univerze, ki vključuje tako avtonomijo institucije kakor tudi avtonomijo učitelja.² Avtonomija institucije ima v tem kontekstu isti pomen kot izraz »avtonomija univerze«, uporabljen v ožjem pomenu besede. Pri tem je avtonomija univerze v glavnem razumljena kot pogoj ali kot glavna opora učiteljeve akademske svobode.³ Če pa je avtonomija univerze

pogoj akademske svobode, potem iz tega jasno sledi, da se akademska svoboda in avtonomija univerze bistveno razlikujeta. Avtonomija univerze je svoboda, ki jo ima univerza kot institucija v odnosu do države in drugih zunanjih centrov moči, akademska svoboda pa je svoboda, ki jo imajo univerzitetni učitelji tako v odnosu do države kakor tudi v odnosu do same univerze. Conrad Russell opiše bistvene značilnosti tradicionalnega pojmovanja akademske svobode kot svobodo univerzitetnega učitelja do iskanja resnice, do dvoma v splošno veljavne resnice in do izrekanja novih idej ter kontroverznih ali nepopularnih mnenj, ne da bi zaradi tega spravil samega sebe v nevarnost. To je torej svoboda raziskovanja in z njo povezani svobodi učiti in objavljati tisto, za kar učitelj verjame, da je resnica.⁴ Tudi Antony Diekema opredeljuje akademsko svobodo kot pomembno pravico univerzitetnih učiteljev, ki jih znotraj univerze varuje pred vsemi tistimi političnimi, ekonomskimi in drugimi pritiski, katerih cilj je preprečiti učiteljem izpolniti njihovo dolžnost iskanja, poučevanja in objavljani resnice.⁵ Podobno opredelitev akademske svobode lahko najdemo tudi v Unescovih priporočilih o statusu univerzitetnih učiteljev, v katerih je zapisano, da je z akademsko svobodo mišljena svoboda univerzitetnega

ske svobode, v katerem so si univerze pridobile precejšnjo stopnjo avtonomije zato, ker so bile zasebne ustanove, tiste državne v ZDA pa zaradi ločitve države in cerkve (K. R. Hughes, »On Academic Freedom and University Autonomy: Some Notes on Their Meaning, History, and Possible Future Importance in South Africa in the 21st Century«, Written submissions to the »Higher Education, Institutional Autonomy and Academic Freedom« Task Team – 2006, The South African Council on Higher Education, Pretoria 2007, str. 1). Vendar je takšno razumevanje lahko sporno, čeprav je marsikdaj res, da je akademska svoboda univerzitetnega učitelja zgolj iluzija, če deluje na univerzi, ki ni avtonomna. Sporno ni samo zato, ker je avtonomija univerze lahko le nujni, ne pa tudi zadostni pogoj za akademsko svobodo univerzitetnega učitelja, ampak predvsem zato, ker nekateri upravičeno menijo, da je akademska svoboda vrsta svobode, ki je precej starejša od univerze, ki je kot posebna institucija nastala v srednjem veku. Povezujejo jo namreč s Platonovo akademijo in Sokratovim iskanjem resnice.

¹ A. J. Diekema, *Academic Freedom and Christian Scholarship*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Michigan 2000, str. 84–86.

² Tako je bila na primer opredeljena avtonomija državnih univerz v predlogu *Zakona o visokem šolstvu in raziskovalno-razvojni dejavnosti*, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ljubljana, Marec 2007, str. 4 (člen 12).

³ To naj bi veljalo predvsem za anglo-ameriški model zagotavljanja akadem-

⁴ C. Russell, *Academic Freedom*, Routledge, London 1993, p. 18.

⁵ A. Diekema, *Academic Freedom and Christian Scholarship*, p. 85.

učitelja, da lahko svobodno poučuje, raziskuje, razpravlja in objavlja, ne da bi ga pri tem utesnjevala kakršnakoli predpisana doktrina ali institucionalizirana cenzura. Ali natančneje povedano, akademska svoboda pomeni tri različne, a med seboj povezane stvari.

Prvič, da ima univerzitetni učitelj »pravico učiti brez kakršnegakoli vmešavanja in da se pri uporabi standardov in poučevalnih metod ravna le po strokovnih načelih, ki vsebujejo tudi strokovno odgovornost in intelektualno strogost«; da »ne sme biti prisiljen, da bi učil v nasprotju s svojo vednostjo in vestjo ali izvajal programe in uporabljal metode, ki bi bile v nasprotju z nacionalnimi ali mednarodno priznanimi človekovimi pravicami«; da »mora imeti pomembno vlogo pri oblikovanju študijskih programov.«

Drugič, da ima »pravico do raziskovanja brez kakršnegakoli vmešavanja ali pritiskov«, in da dela le v skladu s svojo strokovno odgovornostjo, nacionalnimi in mednarodnimi načeli o intelektualni strogosti, znanstvenem proučevanju in raziskovalni etiki.«

Tretjič, da ima »pravico do objavljanja in sporočanja o izidih raziskovalnega dela, katerega avtor ali soavtor je.«⁶

Iz navedenih opredelitev sledi, da je akademska svoboda pojmovana kot negativna in pozitivna svoboda, tj. kot »svoboda od« nečesa in hkrati kot »svoboda za« nekaj. Poleg tega tudi ni nobenega dvoma, da sta akademska svoboda in avtonomija univerze dve različni vrsti svobode, po drugi strani pa tudi, da akademska svoboda univerzitetnega učitelja pomeni v obravnavanem kontekstu isto kot njegova individualna avtonomija. Veliko bolj kočljivo pa je vprašanje, ali tako razumljena avtonomija univerzitetnega učitelja velja tudi za osnovnošolske in srednješolske učitelje. Mnenja o tem so namreč deljena. Kljub temu pa se zdi, da močno prevladujejo tista, ki priznavajo akademsko svobodo zgolj univerzitetnim učiteljem. Ker pa to še ni dokaz, da so tudi pravilna, puščam to vprašanje v tem kratkem zapisu odprto, saj bi sodba o tem, katero od nasprotujočih si mnenj je bolj prepričljivo, lahko oblikovali le na podlagi natančne analize argumentov za in proti priznavanju akademske svobode vsem učiteljem, kar pa daleč presega namen pričujočega zapisa.

Dr. Zdenko Kodelja, znanstveni svetnik, je raziskovalec in vodja Centra za filozofijo vzgoje na Pedagoškem inštitutu v Ljubljani; predavatelj filozofije vzgoje na oddelku za filozofijo Fakultete za humanistične študije na Univerzi na Primorskem.

⁶ *Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel*, UNESCO, Paris 1997, točke 12, 27–29.